

TURTO KONFISKAVIMO IR NUSIKALSTAMA VEIKA PADARYTOS ŽALOS
ATLYGINIMO SANTYKIS

Rasa Paužaitė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4584
Elektroninis paštas R.Pauzaite@lat.lt*

Pateikta spausdinti 2008 m. rugsėjo 5 d., parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 14 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos turto konfiskavimo taikymo problemos, kai nusikalstama veika padaroma žala. Darna išvada, kad šių institutų santykis turi būti pagrįstas tiek nukentėjusiųjų nuo nusikalstamos veikos asmenų teisės gauti žalos atlyginimą užtikrinimo, tiek turto konfiskavimo paskirties įgyvendinimo pusiausvyra. Turto konfiskavimas negali būti taikomas, jeigu nusikalstamu būdu užvaldytas turtas gražinamas teisėtiems savininkams arba tenkinamas jų civilinis ieškinys dėl tokio turto vertę atitinkančios žalos atlyginimo. Tačiau kai žalos padarymas nukentėjusiajam nesusijęs su kaltininko praturtėjimu iš nusikalstamos veikos, šie du institutai baudžiamojoje byloje turi būti taikomi kartu. Baudžiamajame įstatyme nėra nustatytos turto konfiskavimo taikymo sąlygos esant būtinybei atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, todėl pateikiami pasiūlymai dėl BK 72 straipsnio papildymo. Straipsnyje taip pat siūloma įteisinti galimybę atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą iš konfiskuotino turto (įskaitant nusikalstamu būdu gautą turta) su sąlyga, kad valstybė įgytų regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisę į tą sumą, kuria iš konfiskuotino turto buvo atlyginta žala. Toks teisinis mechanizmas turėtų būti įgyvendinamas teismo sprendimo skirti turto konfiskavimą vykdymo stadijoje.

Pagrindinės sąvokos: turto konfiskavimas, nusikalstama veika padaryta žala, nusikalstamu būdu gautas turtas, žalos atlyginimas.

ĮVADAS

Didžioji dalis Lietuvoje padaromų nusikalstamų veikų yra turtinio pobūdžio ir sudaro prielaidas kaltininkams neteisėtai praturtėti. Todėl baudžiamųjų sankcijų sistemoje svarbi vieta tenka turto konfiskavimo institutui, kurio vienas iš tikslų – įgyvendinti pamatinę baudžiamosios justicijos idėją, kad nusikalstama veika neapsimoka (angl. *crime doesn't pay*). Tačiau nusikalstamas turtinės naudos gavimas dažnai susijęs su žalos nukentėjusiems asmenims padarymu. Atitinkamai kartu su baudžiamojo poveikio priemone – turto konfiskavimu taikoma ir civilinė atsakomybė – nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas, skirta atkurti pažeistas nukentėjusių asmenų teises.

Teismų praktikoje dažnai susiduriama su situacijomis, kai vienoje baudžiamojoje byloje yra pagrindas

taikyti ir turto konfiskavimą, ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 72 straipsnyje turto konfiskavimo taikymo sąlygos tokiais atvejais nedetaliazuotos. Dėl šios priežasties būtina suderinti šių dviejų institutų nuostatas, kad jos atitiktų turto konfiskavimo paskirtį ir kartu nepažeistų nukentėjusių asmenų teisės gauti žalos atlyginimą. Siekiant šio tikslo būtina atsakyti į klausimą, ar turi būti taikomas ir kokios apimties turto konfiskavimas, kai nusikalstama veika padaroma žala bei išanalizuoti galimybę atlyginti tokią žalą iš konfiskuotino turto.

Nagrinėjamos temos sudėtingumą lemia jos kompleksiskumas, kadangi turto konfiskavimas kaip baudžiamoji sankcija reglamentuojamas baudžiamosios teisės normų. Tuo tarpu nusikalstama veika pažeistos turtinės ir asmeninės neturtinės nukentėjusių asmenų teisės gali būti atkuriamos taikant kelių teisės šakų – civilinės ir civilinio proceso bei baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės normas. Nukentėjusysis gali naudotis ieš-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorė.

kinio pažeistų teisių gynimo būdu (pareikšti ieškinį baudžiamajame ar civiliniame procesuose) ir neieškinio pažeistų teisių gynimo būdu (remiantis BPK normomis, reglamentuojančiomis daiktų ir dokumentų gražinimą bei savanorišką žalos atlyginimą). Be to, kreditoriaus reikalavimų patenkinimo iš konfiskuotino turto galimybė teismo sprendimo vykdymo stadijoje nustatyta civilinio proceso įstatyme. Minėtos skirtingų teisės šakų nuostatos yra nesuderintos tarpusavyje, todėl jų taikymas praktikoje sukelia problemų.

Šiame straipsnyje taikant sisteminės analizės, loginių, lyginamąjį ir kitus mokslinio tyrimo metodus analizuojamas turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykis ir siūlomi šių dviejų institutų derinimo būdai.

1. TURTO KONFISKAVIMO IR NUSIKALSTAMA VEIKA PADARYTOS ŽALOS ATLYGINIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykio problemą reikėtų pradėti spręsti nuo turto, kuris pagal BK 72 straipsnį turi būti konfiskuojamas bei atitinka nusikalstama veika padarytą žalą, sąsajų.

Viena iš konfiskuotino turto rūšių BK 72 straipsnyje įvardijama kaip „nusikalstamos veikos rezultatas“ arba „iš nusikalstamos veikos gauti pinigai ar kiti materialią vertę turintys daiktai“ (BK 72 straipsnio 2 dalis). Tarptautinėje ir ES teisėje šią konfiskuotino turto rūšį žymi sąvoka „pajamos iš nusikalstamos veikos“ (angl. *proceeds from crime*).¹ Nepaisant skirtingos terminijos tokio turto esmė išlieka ta pati – tai kaltininko iš nusikalstamos veikos gauta materialinė nauda.

Tuo tarpu žalos samprata yra ne baudžiamosios, bet civilinės teisės reguliavimo objektas. CK 6.249 straipsnyje nustatyta, kad turtinė žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos, taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų neteisėtų veiksmų. Atsižvelgiant į šias nuostatas analogiškai teismų praktikoje suprantama ir nusikalstama veika padaryta turtinė žala.² Iš pateiktos formuluotės plaukia, kad turtinė žala gali būti dvejetainio pobūdžio: tiek tiesioginė (lot. *damnum emergens*), tiek ir netiesioginė, pasireiškianti negautomis pajamomis (lot. *lucrum cessans*).

Nors BK 72 straipsnyje nusikalstamu būdu gautas turtas apibrėžiamas lakoniškai, tačiau jis taip pat apima tiek tiesioginę, tiek netiesioginę, arba, tiksliau tariant, antrinę turtinę naudą iš nusikalstamos veikos. Tokį aiš-

kinimą parvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kurioje nurodyta turto konfiskavimo taikymo būtinybės ir tais atvejais, kai asmuo pardavęs nusikalstamu būdu užvaldytą turtą gauna materialios naudos.³ Be to, tai atitinka Lietuvos ratifikuotų tarptautinių konvencijų bei ES teisės aktų nuostatas, kai pajamomis iš nusikalstamos veikos pripažįstama bet kokia ekonominė nauda.⁴

Pateikta teisės normų turinio analizė leidžia daryti išvadą, kad nusikalstamu būdu gautas turtas kaip viena iš konfiskuotino turto rūšių gali atitikti ir nusikalstamu būdu padarytą turtinę žalą. Kitaip tariant, šių dviejų institutų normos gali būti taikomos dėl to paties turto, kurį, viena vertus, iš nusikalstamos veikos gauna kaltininkas ir, kita vertus, dėl tos pačios nusikalstamos veikos praranda nukentėjusysis. Nusikalstama veika padarytos žalos ir nusikalstamu būdu gauto turto sąsajas patvirtina ir CK 6.249 straipsnio 2 dalis, kurioje nurodyta, kad jeigu atsakingas asmuo iš savo neteisėtų veiksmų gavo naudos, tai gauta nauda kreditoriaus reikalavimu gali būti pripažinta nuostoliais. Manytina, jog ši taisyklė turėtų būti siejama su kreditoriaus negautomis pajamomis, t. y. netiesiogine turtine žala, nes besąlygiškai pripažinus kaltininko neteisėtai gautą naudą nuostoliais, būtų sudaromos prielaidos kreditoriaus (nagrinėjamoju atveju – nukentėjusiojo) nepagrįstam praturtėjimui.

Nagrinėjant turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykį svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad BK 72 straipsnio nuostata konfiskuoti iš nusikalstamos veikos gautus pinigus ir kitus materialią vertę turinčius daiktus yra imperatyvi. Tuo tarpu būtinumas atlyginti asmeniui padarytą žalą yra konstitucinis principas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai), kurį detalizuoja bei įgyvendinimo būdus nustato Baudžiamojo proceso kodeksas, Civilinis kodeksas bei kiti teisės aktai. Pagal baudžiamojo proceso įstatymą kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę *inter alia* gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą (BPK 44 straipsnio 10 dalis), o CK 6.251 straipsnyje įtvirtintas visiško žalos atlyginimo principas.

Itin glaudžiai su turto konfiskavimu siejasi viena iš nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo formų – daiktų ir dokumentų gražinimas. BPK 108 straipsnyje nustatyta, kad teismas įsitikinęs, jog proceso metu rasti ir paimti daiktai ar vertybės priklauso nukentėjusiajam ar kitam asmeniui, nusprendžia šiuos daiktus ar vertybes nuosprendžiui įsiteisėjus gražinti jų savininkui. Akiivaizdu, kad pagal šią normą nukentėjusiajam priklausantys daiktai ar vertybės dažnai būna kaltininko nusikalstamų veikų rezultatais, todėl atitinka ir BK 72 straipsnyje įtvirtintą vieną iš konfiskuotino turto rūšių.

Taigi, tiek turto konfiskavimą, tiek nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą reglamentuojančios teisės normos yra imperatyvios, o jų dalykai – konfis-

¹1990 m. Europos Tarybos konvencija dėl pinigų plovimo, nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 12; 2005 m. vasario 24 d. *Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo*. OL 2005 L 68. P. 49.

²Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Vilnius, 2008. Nr. 29.

³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-70/2005.

⁴1990 m. Europos Tarybos konvencija dėl pinigų plovimo, nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 12; 2005 m. vasario 24 d. *Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo*. OL 2005 L 68. P. 49.

kuotinas turtas ir nukentėjusiajam padaryta žala – neretai sutampa. Atsižvelgiant į tai galima daryti išvadą, kad egzistuoja minėtų normų kolizija, kuri savo ruožtu gali sukelti dvejopo pobūdžio problemas. Visų pirma, neaišku kam – turto konfiskavimui ar nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimui turi būti teikiamas prioritetas. Antra, net ir gražinus nusikalstamu būdu užvaldytą turą teisėtiems savininkams arba patenkinus jų civilinį ieškinį dėl tokio turto vertę atitinkančios žalos atlyginimo, išlieka aktualus klausimas, ar tokiais atvejais reikėtų papildomai taikyti BK 72 straipsnio 5 dalies nuostatą dėl šio turto piniginės išraiškos ekvivalento konfiskacijos.

Be abejo, konfiskuotinas turtas ne visuomet gali būti tapatinamas su nukentėjusiajam asmeniui padaryta turtine žala. Ši problema nekyla kalbant apie nusikalstamos veikos padarymo įrankius, priemones bei turą, suteiktą nusikalstamai veikai daryti (BK 72 straipsnio 2 dalies 1 ir 2 punktai). Taip pat ne bet kokia turtinė žala yra susijusi su kaltininko praturtėjimu iš nusikalstamos veikos. Tačiau šiuo atveju susiduriama su nukentėjusiojo teisės gauti žalos atlyginimą užtikrinimo problema, kadangi pritaikius turto konfiskavimą gali susidaryti situacija, kai kaltininkas daugiau turto, iš kurio galėtų atlyginti padarytą žalą, neturės.

Kitoks įstatymo leidėjo požiūris į nagrinėjamą problemą atsispindėjo 1961 m. BK, kurio 35 straipsnyje buvo nustatyta, kad konfiskuojant turą pirmiausia tenkinami kreditorių turtiniai reikalavimai. Valstybė atsakydavo už nuteistojo prievoles iš konfiskuoto turto tik šio turto verte, o tokių pretenzijų tenkinimo eilę nustatė specialūs įstatymai (1961 m. BK 37 straipsnis). Tokį teisinį reguliavimą iš esmės lėmė tai, kad turto konfiskavimas turėjo baumės statusą ir buvo siejamas su kaltininkui nuosavybės teise priklausančio turto, kuris dažniausiai neturėjo jokio ryšio su nusikalstama veika, konfiskavimu. Naujajame BK įtvirtinus tik nusikalstamu būdu gauto ir nusikalstamas veikas darant naudoto turto konfiskavimą, buvo nuspręsta, kad tenkinti kaltininko kreditorių reikalavimus iš tokio turto nėra teisinio pagrindo. Vis dėlto manytina, kad visiškai atsakius senojo BK nuostatos, nesvarstant jos modifikacijos galimybės, nebuvo įsigilinta į visą juridinį turto konfiskavimo kontekstą ir dėl to liko neišspręsta žalos atlyginimo problema.

Tam tikras prielaidas nusikalstama veika padarytai žalai atlyginti iš konfiskuotino turto sudaro civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 755 straipsnis, kuriame nurodoma, kad vykdant teismo nuosprendį, nutartį ar nutarimą dėl turto konfiskavimo, skolininko turtas perduodamas realizuoti po to, kai yra patenkinti iki teismo nuosprendžio priėmimo dienos pareikšti nuteistojo kreditorių turtiniai reikalavimai ir padengtos su tuo susijusios vykdymo išlaidos. Jeigu teismo sprendime išvardyti daiktai konfiskuoti, nuteistojo kreditorių turtiniai reikalavimai turi būti tenkinami išieškant iš kito turto, o iš konfiskuotų daiktų išieškoma tik tada, kai nėra kito turto, iš kurio gali būti išieškoma, arba kai jo neužtenka. Tačiau ši norma neišsprendžia turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos santykio problemos jau vien dėl to, kad jos veikimas prasideda teismo sprendi-

mo dėl turto konfiskavimo vykdymo, o ne šios baudžiamojo poveikio priemonės skyrimo stadijoje. Be to, kaip savo praktikoje pažymėjo Lietuvos apeliacinis teismas, net ir vykdant turto konfiskavimą CPK 755 straipsnyje nustatyta tvarka, dėl išvardytų procedūrų ieškant kito nuteistojo turto, realiai teismo priteisto žalos atlyginimo išieškojimas užsitęsęs, tuo tarpu panaikinus nuosprendžio dalį dėl turto konfiskavimo priteistas žalos atlyginimas iš karto galėtų būti išieškomas iš to paties turto, kuriam byloje taikytas laikinas nuosavybės teisių apribojimas (areštas).⁵ Svarbu ir tai, kad minėtoje byloje svarstydamas galimybę CPK 755 straipsnyje numatyta tvarka atlyginti nukentėjusiems padarytą žalą iš nusikalstamu būdu gauto turto, Lietuvos apeliacinis teismas šį straipsnį, autorės nuomone, aiškino netinkamai. Vykdant teismų sprendimus neginčijama tai, kad išieškojimas galimas tik iš skolininkui nuosavybės teise priklausančio turto, o tai savaime panaikina galimybę taikyti šią normą, tais atvejais, kai konfiskuojamas nusikalstamu būdu gautas turtas, kuris kaltininko nuosavybe negali būti pripažįstamas.

2. TURTO KONFISKAVIMO TAIKYMAS, KAI NUSIKALSTAMA VEIKA PADAROMA ŽALA, TEISMŲ PRAKTIKOJE

Įstatymų leidėjui nenustačius turto konfiskavimo taikymo sąlygų tais atvejais, kai nusikalstama veika padaroma žala, ši problema teismų praktikoje tapo aktuali įsigaliojus 2000 m. BK. Bandydami rasti išeitį iš padėties, susidariusios dėl netobulo teisinio reglamentavimo, teismai gražindavo nukentėjusiems asmenims dėl nusikalstamų veiksmų prarastą turą natūra (jeigu jis būdavo randamas) arba tenkindavo jų civilinį ieškinį dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo ir kartu vykdami BK 72 straipsnio 5 dalies reikalavimus iš kaltininko konfiskuodavo to paties turto vertę valstybės naudai. Vertinant tokią poziciją pasakytina, kad įstatymas nedraudžia už vieną nusikalstamą veiką kaltininkui baudžiamojoje byloje skirti ir bausmę, ir baudžiamojo poveikio priemonę bei papildomai taikyti civilinę atsakomybę – žalos atlyginimą.⁶ Taigi teismai, pasirinkę tokį problemos sprendimo variantą, formaliai įstatymo nepažeidė.

Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad tokia teismų praktika neatitinka BK 72 straipsnio prasmės ir suformulavo taisyklę, kad turto konfiskavimas netaikomas, kai nusikalstamu būdu užvaldytas turtas turi būti gražinamas teisėtiems savininkams (nagrinėjamoju atveju – nukentėjusiesiems) BPK 94 straipsnio 1 dalies 5 punkte bei 109 straipsnyje numatyta tvarka arba tenkinant jų civilinį ieškinį dėl nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimo. Toks BK 72 straipsnio aiškinimo pavyzdys išdėstytas nutartyje Nr. 2K-95/2004: *BK 72 str. nuostata – konfiskuoti iš nusikalstamos veikos gautus pinigus ir kitus materialią vertę*

⁵ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-382/2006.

⁶ Piesliakas V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008. P. 238.

turinčius daiktus, turi būti taikoma tik kyšio, kontrabandos ir panašioms dalykams. Plėšimo ir panašių nusikaltimų dalykams BK 72 straipsnio 2 dalies 3 punkto ir 5 dalies nuostatos negali būti taikomos, nes kaltininkas plėšimo būdu užvaldęs turtą tik neteisėtai jį valdo. Iš kaltininko paimti pagrobti pinigai ir kiti materialią vertę turintys (bei jos neturintys) daiktai, remiantis BPK 94 straipsnio 1 dalies 5 punktu teismo turi būti gražinami teisėtam jų savininkui, o ne konfiskuojami. Jeigu negalima paminėtų daiktų konfiskuoti, tai ir nesant šių daiktų negalima iš kaltininko išieškoti konfiskuotino turto vertę atitinkančios pinigų sumos. Nesant pagrobtų daiktų iš kaltininko nukentėjusiajam priteisiama tų daiktų vertę atitinkanti pinigų suma žalai atlyginti.

Ši turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos santykio taisyklė buvo detalizuota papildomai nurodant, kad tais atvejais, kai turtas gražinamas nukentėjusiems arba jie pareiškia civilinius ieškinius dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, BK 72 straipsnio nuostatos gali būti taikomos tik tada, kai asmuo pagrobtą turtą ar jo dalį pardavė ar kitaip panaudojęs gavo už jį didesnės materialios naudos nei patenkinta civilinio ieškinių suma.⁷

Taigi teismų praktikoje, kryptingai formuojamoje kasacinio teismo, pripažįstama, kad nusikalstamu būdu gauto turto konfiskavimas galimas dviem atvejais: a) kai neteisėtai praturtėjama iš nusikalstamos veikos, neturinčios tiesioginių nukentėjusiųjų (angl. *victimless crime*) arba b) kai nukentėjusieji atsisako savo teisės į nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimą. Kitais atvejais teikiamas prioritetas nukentėjusiojo (civilinio ieškovo) teisių užtikrinimui, todėl turto konfiskavimas taikomas tik tada, kai kaltininko iš nusikalstamos veikos gauta turtinė nauda viršija padarytos žalos dydį.

Išsiaiškinus, koku keliu nuėjo teismų praktika, ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį į motyvaciją. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių detalesnė analizė rodo, jog turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos santykio pagrindimas buvo susietas su turto konfiskavimo teisiniu statusu. Tokios pozicijos pagrindinė tezė yra ta, kad turto konfiskavimo sankcija siekiama užkirsti kelią asmeniui pasipelninti iš nusikalstamos veikos, o ne jį nubausti. Todėl atvejai, kai sudaromos prielaidos išieškoti iš kaltininko daugiau turto, nei jis gavo iš nusikalstamos veikos, laikytini neatitinkančiais šios baudžiamojo poveikio priemonės esmės ir paskirties, kadangi paverčia ją bausme – bauda.⁸ Nutartyje Nr. 2K-270/2004 teisėjų kolegija pažymėjo, kad *įsigaliojus 2000 m. BK turto konfiskavimas neteko bausmės savybių. Savo esme jis priartėjo prie civilinio poveikio priemonių, kadangi paimama tik tai, kas neteisėtai gauta. Kita vertus, turto konfiskavimas kaip baudžiamojo poveikio priemonė skiriasi nuo civilinio poveikio priemonių tuo, kad konfiskuojant turtą jis atitenka valstybei, tuo tarpu taikant civilinės atsakomybės priemones – nukentėjusiajam (civiliniam ieškovui). Kadangi nusikalstama*

tamu būdu gautą turtą teismas tenkindamas civilinį ieškinį ipareigojo gražinti nukentėjusiajam, tai konfiskuodamas to paties dydžio turtą valstybės naudai, teismas iš esmės jau nubaudė kasatorę, nes išieškojo tą pačią pinigų sumą antrą kartą.

Reikia pasakyti, kad tai ištis reti kasacinės praktikos pavyzdžiai, kai netinkamas baudžiamojo įstatymo pritaikymas grindžiamas ne konkrečiais teisės normų reikalavimų pažeidimais, bet baudžiamosios sankcijos teisine prigimtimi. Kartu ši turto konfiskavimo taikymo taisyklė siejama ir su būtinybe tinkamai apginti nukentėjusiųjų teisę į žalos atlyginimą. Štai Lietuvos apeliacinis teismas turto pasisavinimo baudžiamojoje byloje papildomai konstatavo, kad turto konfiskavimo taikymas, esant būtinybei atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, aiškiai prieštarautų nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, interesams.⁹

Analizuodama aptartą turto konfiskavimo taikymo taisyklę norėčiau atkreipti dėmesį ir į gana dažnus teismų praktikos atvejus, kai netinkamai interpretuojamas asmens pasipelnymas iš nusikalstamos veikos.

*Panevėžio apygardos teismo R. R. buvo nuteistas už tai, kad išbrovęs į butą slapta pagrobė svetimą turtą tuo padarydamas nukentėjusiajam A. P. 1651 litų turtinę žalą. Bylos tyrimo metu pagrobti daiktai pas kaltininką nebuvo rasti, tačiau buvo nustatyta, kad dalį pagrobtų daiktų jis pardavė už 300 litų. Todėl vadovaudamasis BK 72 straipsnio 5 dalimi teismas iš teisiamojo nusprendė išieškoti 300 litų ir kartu priteisė 1651 nukentėjusiajam žalai atlyginti.*¹⁰

Šiuo atveju, manytina, buvo netinkamai suprasta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija B3-308, kurioje nurodoma, kad patenkinus nukentėjusiųjų civilinius ieškinius dėl pagrobto turto, BK 72 straipsnio nuostatos paprastai netaikomos, tačiau jei asmuo pagrobtą turtą ar jo dalį pardavė ar kitaip gavo materialios naudos, šie pinigai konfiskuojami valstybės naudai remiantis BK 72 straipsnio 5 dalimi.¹¹ Vis dėlto toks aiškiniamas nereikia, kad teismas gali konfiskuoti bet kokią pinigų sumą, atitinkančią kaltininko gautą turtinę naudą. Kai kaltininkas, realizavęs nusikalstamu būdu gautą turtą, gauna turtinės naudos, ją atitinkanti pinigų suma gali būti konfiskuojama tik tuomet, kai ji yra didesnė nei pareikštas civilinis ieškiny. Priešingu atveju susidurtume su analogiška situacija, kai pritaikius turto konfiskavimą kaltininkas būtų nubaustas, kadangi konfiskuotas turtas viršys jo iš nusikalstamos veikos gautą turtinę naudą.

Kitoks yra nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo ir turto konfiskavimo santykis kitų konfiskuotino turto rūšių atžvilgiu. Pagal suformuotą teismų praktiką, konfiskuojant nusikalstamos veikos įrankius, priemones ir turtą, suteiktą nusikalstamai veikai daryti, civiliniai ieškiniai, bent jau turto konfiskavimo skyrimo sta-

⁹ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-382/2006.

¹⁰ Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr.1-53-337/2006.

¹¹ *Teismų praktika*. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Vilnius, 2004. Nr. 20. P. 293.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-70/2005.

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-486/2006.

dijoje, iš šio turto negali būti tenkinami ir priteisiami kartu.

Radviliškio rajono apylinkės teismas nusprendė konfiskuoti G. T. automobilį BMW 520 ir jį perduoti civiliniams ieškiniams padengti. Šio savo sprendimo jokia materialine ar procesine įstatymo norma teismas nepagrindė. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija konstatavo, kad automobilis buvo areštuotas kaip nusikaltimo padarymo priemonė, todėl jį konfiskuoti teismas galėjo tik remdamasis BK 72 straipsnio nuostatomis ir paskyręs šiame straipsnyje numatytą baudžiamojo poveikio priemonę. Tokiu atveju konfiskuotas automobilis perduodamas valstybės nuosavybėn, o ne civiliniams ieškiniams padengti. Taigi teismo priimtas sprendimas neatitinka nei BK 72 straipsnio, nei BPK 94 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatų, todėl yra neteisėtas ir naikintinas. Nukentėjusiųjų pareikštiems civiliniams ieškiniams užtikrinti pakanka laikino nuosavybės teisės į turta apribojimo.¹²

3. TURTO KONFISKAVIMO IR NUSIKALSTAMA VEIKA PADARYTOS ŽALOS ATLYGINIMO DERINIMAS

Turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo teisinis reglamentavimas bei atitinkamų normų taikymo praktika leidžia daryti išvadą, kad egzistuoja šių dviejų institutų derinimo poreikis, kuris turėtų būti įgyvendinamas ne tik teismų praktikoje, bet visų pirma įstatyme apibrėžiant turto konfiskavimo taikymo ribas, kai nusikalstama veika padaroma žala. Pažymėtina, kad tokios nuostatos įtvirtintos daugelio užsienio valstybių (pvz., Lenkijos, Suomijos, Švedijos, Vokietijos, Rusijos) baudžiamuosiuose įstatymuose.

Svarstant turto konfiskavimo apribojimų galimybę galima remtis tuo, kad tiek tarptautinėse konvencijose, tiek ES teisės aktuose, reglamentuojančiuose turto konfiskavimo klausimus, įtvirtintos nuostatos, ginančios *bona fide* trečiųjų asmenų teises į konfiskuotiną turta.¹³ Nors jos neskirtos tiesiogiai nukentėjusiems nuo nusikalstamos veikos asmenims ir taikytinos platesnei – teisėtų turto savininkų kategorijai, tačiau rodo, kad pareiga konfiskuoti turta nėra absoliuti ir vykdančios tarptautinius įsipareigojimus.

Teisės doktrinoje buvo diskutuojama netgi dėl turto konfiskavimo ir kompensacijos nusikaltimų aukoms atitikties *non bis in idem* principui. Šis principas nagrinėtas dviem aspektais – kaip draudimas konfiskuoti tą patį turta daugiau nei vieną kartą bei papildomai paskirti kitas mokėjimo prievoles to paties nusikalstamu būdu gauto turto atžvilgiu.¹⁴

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-217/2005.

¹³ 1990 m. Europos Tarybos konvencija dėl pinigų plovimo, nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 12; 2005 m. vasario 24 d. *Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikalstimo priemonių ir turto konfiskavimo*. OL 2005 L 68. P. 49.

¹⁴ Stessens G. *Money Laundering. A new International Law Enforcement Model*. London: Cambridge University Press, 2000. P. 80.

Be abejo, diskusija šiuo klausimu yra gana subtili, kadangi pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką (toliau – EŽTT), Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 7 protokolo 4 straipsnio tikslas yra uždrausti nubaudimą už tą pačią veika, dėl kurios baudžiamasis procesas buvo baigtas galutiniu sprendimu, taip pat baudžiamojo proceso dėl tokios veikos pakartojimą apskritai (pvz., *Gradinger v. Austria*, no. 15963/90, judgement of 23 October 1995; *Franz Fisher v. Austria*, no. 37950/97, judgement of 29 May 2001). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio bei BK 2 straipsnio 6 dalies nuostatos taip pat draudžia dvigubą nubaudimą už tą pačią nusikalstama veika. Tuo tarpu tiek EŽTT praktikoje, tiek teisinėje literatūroje nėra vienos nuomonės, ar pats turto konfiskavimas laikytinas baudžiamąja sankcija, juo labiau šis klausimas nekyla kalbant apie nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą. Kitaip tariant, turto konfiskavimo ir žalos atlyginimo dvigubas taikymas net nepatenka į šio principo veikimo sferą.¹⁵ Kita vertus, Konvencijoje įtvirtintos minimalios žmogaus teisių garantijos, tačiau teisės moksle egzistuoja ir platesnis *non bis in idem* principo suvokimas – jis traktuojamas kaip bendras teisinis idealas, nukreiptas į asmenų teisinės atsakomybės minimizavimą.¹⁶ Taigi tik aiškinant *non bis in idem* principą plačiau įmanoma kalbėti apie jo pritaikymą turto konfiskavimo negalimumui pagrįsti, kai iš konfiskuotino turto atlyginama padaryta žala.

Ieškant atsakymo į klausimą, kokia apimtimi turi būti taikomas turto konfiskavimas, kai nusikalstama veika padaroma žala, pirmiausia būtina pabrėžti, kad šių institutų santykis turi būti pagrįstas viem tikslais – tiek nukentėjusiųjų nuo nusikalstamos veikos asmenų teisės gauti žalos atlyginimą užtikrinimu, tiek turto konfiskavimo kaip baudžiamojo poveikio priemonės paskirties įgyvendinimu.

Siekiant rasti priimtinausią problemos sprendimo variantą, konfiskuotiną turta, atsižvelgiant į jo ryšį su nusikalstama veika padaryta žala, tikslinga paskirstyti į dvi grupes. Prie pirmosios grupės galima priskirti atvejus, kai konfiskuotinas turtas ir padaryta turtinė žala sutampa natūra arba piniginės išraiškos ekvivalentu (kaltininkas gauna tą patį turta, kurio dėl jo padarytos nusikalstamos veikos netenka nukentėjusysis arba privalo atlyginti tokio turto vertę atitinkančią žala). Tokios situacijos dažniausiai pasitaiko padarius nusikalstamas veikas nuosavybei, turtinėms teisėms ir interesams.¹⁷ Būtent tokiais atvejais teismų praktikoje suformuota tai-

¹⁵ Piesliakas V. Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje. *Jurisprudencija*. 2001. T. 23(15). P. 107

¹⁶ Танеева Т. В. *Запрет повторного осуждения в уголовном праве*. Автореферат диссертации на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 2006. С. 8.

¹⁷ Sudėtingiau atsakyti į klausimą, ar tokį nusikalstamu būdu gauto turto ir padarytos žalos sutapimą galima konstatuoti ir tais atvejais, kai nukentėjusiajam padaroma netiesioginė turtinė žala (*lucrum cessans*)? Be abejo, ši problema kyla tik tuomet, kai kaltininkas sugeba „padauginti“ nusikalstamu būdu užvaldytą turta, atitinkantį nukentėjusiojo tiesioginę žala, t. y. gauti netiesiogines pajamas iš nusikalstamos veikos. Manytina, kad atsakymas į šį klausimą galėtų būti teigiamas, jeigu kaltininko netiesioginė nauda iš nusikalstamos veikos atitinka nukentėjusiojo patirtą netiesioginę žala.

syklė, kad turto konfiskavimas netaikomas, kai nusikalstamu būdu užvaldytas turtas (paprastai nusikalstamų veikų dalykas) gražinamas teisėtiems savininkams arba tenkinamas jų ieškinys dėl tokio turto vertę atitinkančios žalos atlyginimo, yra priimtina ir visiškai užtikrina tiek turto konfiskavimo instituto tikslus, tiek nukentėjusių asmenų teises. Papildomai taikomas turto konfiskavimas (išskyrus atvejus, kai kaltininkas gavo daugiau naudos nei priteista civilinio ieškinio suma) nebeatitiktų savo paskirties, nes žalos atlyginimas tokiais atvejais pats savaime užkerta kelią asmeniui pasipelnyti iš nusikalstamos veikos. Todėl pritariana teismų praktikoje išsakyti pozicijai, kad šios poveikio priemonės taikymas kartu su žalos atlyginimu taptų bausme kaltininkui. Atsižvelgiant į tai, galima konstatuoti, kad teismų praktika nuėjo iš esmės teisingu keliu. Vis dėlto šis klausimas nėra išspręstas iki galo, kadangi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išdėstė savo poziciją tik dėl turto konfiskavimo taikymo padarius turtines nusikalstamas veikas ir tik esant poreikiui atlyginti tiesioginę turtinę žalą.

Tačiau net ir tokiais atvejais dėl esamo teisinio reguliavimo teismų praktikoje gali kilti procesinių problemų. Pareikšti civilinį ieškinį dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo nukentėjusysis turi teisę baudžiamojoje byloje, tačiau tokia teise jis gali pasinaudoti ir civilinio proceso tvarka išnagrinėjus baudžiamąją bylą. Be to, išimtiniais atvejais teismas gali ieškinio dydžio klausimą perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka (BPK 115 straipsnio 2 dalis). Tuo tarpu turto konfiskavimas yra baudžiamoji sankcija, todėl jo skyrimo klausimas turi būti išspręstas baudžiamojoje byloje. Jeigu nukentėjusysis nepareiškia civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje ir yra nustatyta, kad kaltininkas nusikalstamu būdu gavo turto, teismas, vykdydamas imperatyvą BK 72 straipsnio 2 dalies 3 punkto reikalavimą, privalo jį konfiskuoti. Nukentėjusiajam pareiškus civilinį ieškinį civilinio proceso tvarka, teismo sprendimo, kuriuo paskirtas turto konfiskavimas, panaikinti nebus nei galimybių, nei teisinio pagrindo. Siekiant išvengti panašaus pobūdžio problemų, civilinis ieškinys tokiais atvejais turėtų būti tenkinamas iš konfiskuoto ir į valstybės pajamas perduoto turto. Dėl paminėtų priežasčių, esant pagrindui taikyti turto konfiskavimą, teismai turėtų itin atidžiai išnagrinėti žalos atlyginimo klausimą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija panaikino apeliacinės instancijos teismo nuosprendžio dalį dėl BK 72 straipsnio taikymo ir perdavė šią bylos dalį iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Teisėjų kolegija konstatavo, kad šioje byloje sprendžiant pasisavinto turto konfiskavimo klausimą esminė aplinkybė yra ta, ar nu-teistasis G. Š. atlygino UAB „B“ padarytą žalą. Tuo tarpu bylos aplinkybės dėl padarytos žalos atlyginimo UAB „B“ apeliacinio teismo nebuvo išstirtos. Tik jas išsamiai ištyręs ir įvertinęs teismas galės priimti sprendimą dėl turto konfiskavimo taikymo.¹⁸

Antrajai grupei galima priskirti atvejus, kai žalos padarymas nukentėjusiajam nesusijęs su kaltininko pra-

turtėjimu iš nusikalstamos veikos, t. y. konfiskuotinas turtas ir nusikalstama veika padaryta žala nesutampa. Tokia situacija susiklosto, kai nukentėjusiajam papildomai padaroma neturtinė žala, o tam tikrais atvejais ir turtinė žala, nesusijusi su kaltininko gauta turtine nauda. Pavyzdžiui, žala, atsiradusi vagystės iš buto metu sugadinus brangiai kainuojančias buto duris, arba gydymosi išlaidos plėšimo metu sutrikdžius nukentėjusiajam sveikatą. Taip pat šiai grupei priskirtini ir atvejai, kai kartu su nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimu turi būti taikomas nusikalstamos veikos padarymo įrankių, priemonių bei turto, suteikto nusikalstamai veikai daryti, konfiskavimas (BK 72 straipsnio 2 dalies 1 ir 2 punktai).

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad didesnių problemų tokiais atvejais nekyla, kadangi tokio pobūdžio žalos atlyginimas ir turto konfiskavimas paprastai taikomi kartu. Tačiau teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, leidžiančių tokia nuostata abejoti. Kartais teismai sprendimą atsisakyti taikyti turto konfiskavimą motyvuoja tuo, kad turi būti tenkinamas nukentėjusiųjų civilinis ieškinys, o konfiskuotino turto vertė yra mažesnė už padarytą turtinę žalą, nedetalizuodami, kokios konkrečiai žalos atlyginimas priteisiamas tenkinant nukentėjusiojo civilinį ieškinį.¹⁹ Einant tokiu keliu gali būti sudaromos prielaidos iš konfiskuotino turto padengti ir antrajai grupei priskirtą nusikalstama veika padarytą žalą. Galbūt toks konfiskuotino turto ir nusikalstama veika padarytos žalos skaidymas gali pasirodyti smulkmeniškais ir sunkiai pritaikomas praktikoje. Tačiau susipažinus su užsienio valstybių patirtimi galima vienareikšmiškai teigti, kad šios poveikio priemonės taikymas pasižymi itin preciziškais skaičiavimais, kurių kraštutinė apraiška yra netgi matematinių formulų sukūrimas iš nusikalstamos veikos gautai turtinei naudai apskaičiuoti. Be to, ir pats civilinio ieškinio išsprendimas neįmanomas tiksliai nenustačius padarytos žalos kokybinės išraiškos.

Minėtoju atveju aktualus ir nukentėjusiųjų teisės gauti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą užtikrinimas. Pagrindinė problema tokia: ar žalos atlyginimas tokiais atvejais gali panaikinti turto konfiskavimą ir jeigu ne, ar galima iš konfiskuotino turto atlyginti padarytą žalą, ypač jeigu kaltininkas neturi kito turto, į kurį galėtų būti nukreiptas išieškojimas. Galima pateikti šią situaciją iliustruojantį pavyzdį: nužudymo vykdytojui sumokama 100 000 Lt už tai, kad šis nužudytų nukentėjusįjį. Kaltininkui įvykdžius užsakymą, gauti pinigai turėtų būti konfiskuojami, o nukentėjusiojo artimieji pareiškia ieškinį dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.

Atsakius į pateiktą klausimą teigiamai, valstybės interesams būtų suteikiama mažesnė reikšmė nei nukentėjusiojo teisei į žalos atlyginimą. Viena vertus, turint omenyje nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo svarbą, taip ir turėtų būti. Tačiau ar taip bus pasiekti ir

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-208/2008.

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-486/2006; Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-382/2006.

tie tikslai, kurių siekiama turto konfiskavimo sankcija? Manytina, kad ne.

Nusikalstamos veikos padarymas kaltininkui sukelia antrinį civilinį teisinį santykį – žalos atlyginimo prievolę. Todėl padarytos žalos atlyginimas iš nusikalstamu būdu gauto turto būtų ne kas kita, kaip leidimas kaltininkui pasipelninti, nes priešingu atveju jis turėtų prievolę atlyginti žalą iš teisėtai įgyto turto, taigi turėtų nuostolių. Kitaip tariant, turto konfiskavimo netaikymas kaltininkui iš esmės reikštų turtinės prievolės išvengimą. Tokia pozicija grindžiama turtinius nusikaltimus nagrinėjant jau išsakyta idėja, kad nusikalstamas turtinės naudos gavimas apima ne tik konkretaus turto gavimą, bet ir turtinių prievolių išvengimą, t. y. savo turto išlaikymą nepakitusiu.²⁰ Dėl šios priežasties minėtuju atveju suteikus prioritetą nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimui liktų neįgyvendinta turto konfiskavimo paskirtis baudžiamojoje byloje.

Gali kilti klausimas, kodėl analogiška problema nekyla pirmajai grupei priskirto turto konfiskavimo atveju. Juk kai nusikalstamu būdu užvaldytas turtas gražinamas teisėtiems savininkams ir netaikomas jo vertės konfiskavimas, kaltininkas taip pat išvengia prievolės atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą iš savo turto. Vis dėlto pirmuoju atveju nusikalstama veika padaryta žala visiškai apima gautą naudą iš nusikalstamos veikos. Todėl pasipelnymo iš nusikalstamos veikos faktas gali būti paneigiamas per formulę: nesant nusikalstamu būdu gauto turto, nebūtų padaryta žala, taigi nebūtų ir pareigos jos atlyginti. Tuo tarpu antruoju atveju pareiga atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą išliktų. Panašios nuomonės buvo laikomasi dar galiojant 1961 m. BK. Štai M. Ignotas ir V. Vitkevičius rašė: „suprantama, kad negali būti leidžiama teisiamažiam asmenines skolas atlyginti iš nusikalstamu būdu įgyto turto. Išimtis daroma tuomet, kai žala atlyginama tam asmeniui, kurio sąskaita šis turtas nusikalstamu būdu įgytas“²¹.

Žalos atlyginimo problema taikant turto konfiskavimą yra aktuali ne tik Lietuvoje, tačiau skirtingose valstybėse pasirenkami skirtingi jos sprendimo būdai. Rusijos Federacijos BK 104.3 straipsnyje nurodyta, kad taikant turto konfiskavimą pirmiausiai turi būti išspręstas klausimas dėl teisėtam turto savininkui padarytos žalos atlyginimo, ir jeigu kaltininkas neturi kito turto, ši žala atlyginama iš konfiskuotino turto. Šios šalies teisinėje literatūroje siūloma šią normą aiškinti plečiamai ir rekomenduoti teismams iš konfiskuotino turto tenkinti nukentėjusiųjų reikalavimus atlyginti ir moralinę žalą, kadangi tik taip būtų pilnai užtikrinama nukentėjusiųjų nuo nusikaltimo asmenų teisių apsauga.²² Švedijos BK 36 straipsnis numato galimybę netaikyti nusikalstamu būdu gauto turto konfiskavimo, kai tai akivaizdžiai nepagrįsta. Svarstydamas turto konfiskavimo pagrįstumo klausimą teismas *inter alia* turi atsižvelgti į tai, ar kalti-

ninkas privalės atlyginti padarytą žalą. Panašios pozicijos laikosi ir Suomijos įstatymų leidėjas.

Žvelgiant į nagrinėjamą problemą plačiau pastebėtina, kad žalos atlyginimo klausimas iškyla ne tik dėl turto konfiskavimo taikymo. Pavyzdžiui, vienu iš baudos bausmės trūkumų teisinėje literatūroje nurodoma tai, kad, paskyrus šios rūšies bausmę ir dėl to pablogėjus kaltininko turtinei padėčiai, kartu sumažėja ir nukentėjusiųjų galimybės gauti žalos atlyginimą. Tačiau tokie samprotavimai, regis, veda į niekur, nes panašiais argumentais galima remtis ir kritikuojant laisvės atėmimo bausmę.²³

Vis dėlto manytina, kad nustatant turto konfiskavimo taikymo apribojimus esant būtinybei atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, negalima suteikti prioriteto nei valstybės teisei taikyti turto konfiskavimo sankciją, nei nukentėjusiųjų teisei į žalos atlyginimą. Dėl šios priežasties esant jų konkurencijai būtina nustatyti teisingą pusiausvirą, leisiančią užtikrinti tiek konfiskavimo instituto tikslus, tiek nukentėjusiųjų asmenų teises.

Remiantis atlikta analize galima daryti išvadą, kad tais atvejais, kai konfiskuotinas turtas ir nusikalstama veika padaryta žala (nuostoliai) sutampa, žalos atlyginimas (ar jos atlyginimo priteisimas kaltininkui) savaime panaikina turto konfiskavimo taikymo galimybę. Atsižvelgiant į tai būtina patikslinti BK 72 straipsnio 2 dalies 3 punktą nurodant, kad teismas privalo konfiskuoti iš nusikalstamos veikos gautus pinigus ar kitus materialią vertę turinčius daiktus, išskyrus kai jie turi būti gražinami teisėtam savininkui. Atitinkamai būtina papildyti ir BK 72 straipsnio 5 dalį nurodant, kad ši dalis netaikoma, kai nusikalstamu būdu gauti pinigai ar kiti materialią vertę turintys daiktai, ar jų vertę atitinkanti pinigų suma gražinama teisėtam savininkui arba kai kaltininkui teismo sprendimu nustatyta atlyginti šio turto vertę atitinkančią žalą.

Paminėtina, kad taip konstruojamos ir užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų normos, reglamentuojančios turto konfiskavimą. Lenkijos BK 44 straipsnyje nustatyta, kad teismas skiria tiesiogiai iš nusikaltimo gauto turto konfiskavimą, išskyrus atvejus, kai šis turtas turi būti gražinamas nukentėjusiajam ar kitam asmeniui. Iš esmės analogiškos nuostatos įtvirtintos ir Vokietijos, Šveicarijos bei Rusijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Be to, kaip papildomas saugiklis, užtikrinantis nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, Rusijos Federacijos BK taikomas nusikaltimų, kuriems taikytinas turto konfiskavimas, sąrašo metodas. Šiame sąrašo nėra nusikaltimų, kuriais paprastai padaroma turtinė žala konkrečioms nukentėjusiems asmenims (pavyzdžiui, vagystės, plėšimo, turto prievartavimo ir pan.).

Tuo tarpu kai nusikalstamu būdu padaryta žala nesusijusi su kaltininko praturtėjimu iš nusikalstamos veikos, jos atlyginimas negali panaikinti turto konfiskavimo taikymo galimybės – šie du institutai baudžiamojoje byloje turi būti taikomi kartu. Tačiau tai nereiškia, kad

²⁰ Fedosiuk O. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*. 2004. T. 60(52). P. 83.

²¹ Ignotas M., Vitkevičius P. Be pagrindo gauto turto paėmimas į valstybės pajamas. *Socialistinė teisė*. Nr. 4. P. 8.

²² Рагулин А. Проблемы применения конфискации имущества в уголовном праве. *Уголовное право*. 2007. № 1. С. 52.

²³ Šulija V. *Baudos bausmė ir jos skyrimo problemos*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004. P. 73.

turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema išspręsta. Konstitucinėje jurisprudencijoje konstatuota, kad konstitucinis žalos atlyginimo principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai. Taigi Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas). Siekiant išvengti situacijų, kai dėl turto konfiskavimo taikymo baudžiamojoje byloje sumažėtų galimybės nukentėjusiems asmenims gauti žalos atlyginimą, siūlytina sukurti teisinį mechanizmą, leisiantį atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą iš konfiskuotino turto tais atvejais, kai kaltininkas neturi kito turto, iš kurio gali būti išieškoma. Tačiau, tokiais atvejais būtina nustatyti, kad valstybė visais atvejais turėtų regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisę į atlygintos žalos dydžio sumą. Priešingu atveju nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas iš konfiskuotino turto šios baudžiamojo poveikio priemonės taikymą padarytų beprasmi, nes nebūtų įgyvendinti jos tikslai.

Manytina, kad tokia schema turėtų būti įgyvendinta teismo sprendimo dėl turto konfiskavimo vykdymo, o ne jo skyrimo stadijoje, kadangi teismas, skirdamas turto konfiskavimą, neturės procesinių galimybių aiškintis, ar kaltininkas turi kito turto, iš kurio galėtų atlyginti žalą. Kita priežastis yra ta, kad šis klausimas turi būti sprendžiamas jau paskyrus turto konfiskavimą bei išsprendus civilinį ieškinį dėl nusikalstama veika padarytos žalos, o tai atitinka būtent vykdymo proceso stadiją. Baudžiamajame įstatyme netikslinga spręsti procesinius turto konfiskavimo vykdymo klausimus, todėl šiuo tikslu turėtų būti koreguojamos atitinkamos baudžiamojo ir civilinio proceso įstatymų normos.

IŠVADOS

1. Turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykis turi būti pagrįstas nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos asmenų teisės gauti žalos atlyginimą bei turto konfiskavimo paskirties įgyvendinimo pusiausvyra.

2. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką nusikalstamu būdu gauto turto konfiskavimas galimas dviem atvejais: a) neteisėtai praturtėjus iš nusikalstamos veikos, kai nėra tiesioginių nukentėjusiųjų, arba b) kai nukentėjusieji atsisako savo teisės į nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimą. Kitais atvejais teikiamas prioritetas nukentėjusiojo (civilinio ieškovo) teisėms užtikrinti, todėl turto konfiskavimas taikomas tik tada, kai kaltininko iš nusikalstamos veikos gauta turtinė nauda viršija padarytos žalos dydį.

3. Taisyklė, kad turto konfiskavimas netaikomas, kai nusikalstamu būdu užvaldytas turtas gražinamas nukentėjusiems asmenims arba priteisiama jo vertę atitinkanti suma turi būti taikoma tik tais atvejais, kai konfiskuotinas turtas ir padaryta žala sutampa (kaltininkas

gauna tą patį turta, kurio dėl jo padarytos nusikalstamos veikos netenka nukentėjusysis).

4. Baudžiamajame įstatyme nėra nustatytos turto konfiskavimo taikymo sąlygos, kai nusikalstama veika padaroma žala. Siekiant išvengti šiuos du institutus reglamentuojančių normų kolizijų, siūlytina patikslinti BK 72 straipsnio 2 dalies 3 punktą nurodant, kad teismas privalo konfiskuoti iš nusikalstamos veikos gautus pinigus ar kitus materialią vertę turinčius daiktus, išskyrus kai jie turi būti gražinami teisėtam savininkui. Atitinkamai būtina papildyti ir BK 72 straipsnio 5 dalį nurodant, kad ši dalis netaikoma, kai nusikalstamu būdu gauti pinigai ar kiti materialią vertę turintys daiktai, ar jų vertę atitinkanti pinigų suma gražinama teisėtam savininkui, arba kai kaltininkui teismo sprendimu nustatyta atlyginti šio turto vertę atitinkančią žalą.

5. Kai žalos padarymas nukentėjusiajam nesusijęs su kaltininko praturtėjimu iš nusikalstamos veikos, t. y. konfiskuotinas turtas ir nusikalstama veika padaryta žala nesutampa, žalos atlyginimas arba jos priteisimas tenkinant civilinį ieškinį negali panaikinti turto konfiskavimo taikymo galimybės. Todėl ir turto konfiskavimas, ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas baudžiamojoje byloje turi būti taikomi kartu.

6. Siekiant išvengti situacijų, kai dėl turto konfiskavimo taikymo sumažėtų nukentėjusiųjų galimybės gauti žalos atlyginimą, siūlytina nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos galimybės atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą iš konfiskuotino turto (įskaitant nusikalstamu būdu gautą turta), tačiau valstybė įgytų regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisę į tą sumą, kuria iš konfiskuotino turto buvo atlyginta žala. Toks teisinis mechanizmas turėtų būti įgyvendinamas teismo sprendimo skirti turto konfiskavimą vykdymo stadijoje.

LITERATŪRA

- 1990 m. Europos Tarybos konvencija dėl pinigų plovimo, nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 12.
- 2005 m. vasario 24 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. OL 2005 L 68. P. 49.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K - 95/2004.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K - 270/2004.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K - 70/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K - 217/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K - 486/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K - 208/2008.
- Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A - 382/2006.

10. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr.1-53-337/2006.
11. *Teismų praktika*. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 2004. Nr. 20.
12. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 2008. Nr. 29.
13. Fedosiuk, O. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*. 2004. T. 60(52).
14. Ignotas, M.; Vaitkevičius, P. Be pagrindo gauto turto paėmimas į valstybės pajamas. *Socialistinė teisė*. Nr. 4
15. Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995
16. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
17. Piesliakas, V. Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje. *Jurisprudencija*. 2001. T. 23(15).
18. Stessens, G. *Money Laundering. A new International Law Enforcement Model*. London: Cambridge University Press, 2000.
19. Šulija, V. *Baudos baudmė ir jos skyrimo problemos*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
20. Рагулин, А. Проблемы применения конфискации имущества в уголовном праве. *Уголовное право*. 2007. № 1.
21. Танеева, Т. В. *Запрет повторного осуждения в уголовном праве*. Автореферат диссертации на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 2006.

In accordance with the practice of the Supreme Court of the Republic of Lithuania, confiscation of the proceeds of crime is possible in the two following cases: a) when there are no persons directly injured by the crime or b) when the injured persons waive their right to compensation for the property damage caused by the criminal offence. In other cases, the proceeds of crime should be returned to lawful owners, or should be used to satisfy their civil claims for compensation of damage in the amount of the value of their property. Therefore, property is confiscated only when the proceeds of crime exceed the damage.

The article concludes that Article 72 of the Criminal Code is suitable only for the cases when the value of the property subject to confiscation is equivalent to the damage caused (as a result of criminal action the offender gains the same value which the injured person loses).

However, when damage is not related with the enrichment of the offender from the criminal offence, those two institutes should be applied jointly. It is the prerogative of the legislator, not the courts, to regulate confiscation of property in order to compensate for the damage caused by a criminal offence.

Therefore, in order to avoid situations when the possibilities of injured persons to be compensated for the damage would decrease as a result of confiscation of property, it is proposed to include a provision which would make it possible to compensate for the damage caused by a criminal offence from the property subject to confiscation (including the criminal proceeds); however, the state would acquire the right of recourse to the amount for which the damage was compensated from the property subject to confiscation. Such legal mechanism should be implemented at the stage of execution of the ruling of the court to confiscate property.

Keywords: property confiscation, damage caused by a criminal action, proceeds from crime, compensation of the damage caused by a criminal offence.

THE PROBLEM OF RELATION BETWEEN CONFISCATION OF PROPERTY AND COMPENSATION OF THE DAMAGE CAUSED BY A CRIMINAL OFFENCE

Rasa Paužaitė *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The article analyzes the problems arising out of application of confiscation of property when a criminal action results in damage. The importance of the topic is determined by the fact that in court practice a situation often occurs when in a single criminal case there are grounds to both confiscate the property and compensate for the damage caused by a criminal action. However, Article 72 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania does not include a specific provision governing confiscation of property in such cases.. As a consequence, it is necessary to harmonize those two institutes in order to ensure the right of victims of crimes, to be compensated for damage thus caused and to apply confiscation of property as a penal measure.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer.